

Թրմուումներէն, մինչեւ խորհնացոյն դիւ-
ցազներգութիւնը, Եղիշէի քնարականը,
Նարեկը, Քուչակը, իր վերածնողի շուն-
չին մէջ Մխիթար ու իր հետեւորդ փառ-
քերու շրջանը:

Այսքան մեծութեան ու փառքի գիտա-
կից՝ ինչպէս երբեմն Պարսիկ եւ Հոռոմ
հնշումներուն՝ այսպէս հայը կ'ընդլզիւմէն
ուժի դէմ որ կը յանդգնի կապուել իր
ազատութիւնն ու փառքերը, եղծանել իր
սրբութիւնները: Եկեղեցին՝ սին եւ հաս-
տատութիւն հշմարտութեան՝ սրբացուցած
է Հայրենիքը, լեզուն ու ծէսը՝ դատապար-
տելով միշտ ամէն զեղծարար ու չքաւոր
միտք որ մեր Հարց աստուածադիր սահ-
մանները կը փոփոխէ:

Եւ ընդդէմ հեծանոս ձգտումին՝ որ կը
ծառանայ իր հին ու ժամգոտած գէնքով
մեր հայրերու կրօնքն ու քաղաքակրթու-
թիւնը տապալելու, Մեսրոպի ու Սահակի
տիպարները կը վերակենդանանան, իր
փառքերով կը փայլատակէ Ոսկի Դարը.
կը պաշտուի գեղեցիկը լեզուն, հշմարտը
կրօնքն ու աստուածայինը պատգամնե-
րուն: Աստուածաշունչը լոկ — Թողունք բո-
լոր Ս. Հայրերու անբաւ շտեմարանը — ան-
մրցելի կոթողը կը կազմէ եւ իբրեւ հայա-
ցում՝ իր գեղեցկագիտութեան տեսակէտով
կը զարմացնէ ամէն ազգ: Մատենագրու-
թիւն մը որ արուեստի նրբութիւններով
տաճարներու եւ մագաղաններու վրայ դեռ
կենդանի՝ ամբողջապէս կրօնք եւ հաւատը
կը բուրբ, ծնող է եւ մայր մեր քաղաքա-
կրթութեան, որ գիտէ միանգամայն սրբ-
բազործել ինչ որ հնութեան տուրքն է:

Ու մենք մեր տարաբախտ համբուն վրայ
կը փարինք մեր Հայրերու գրերուն՝ զորս
վարդանի ու Եղիշէի եւ նմաններուն սուրբ
բերաններն են հեգեր առաջին անգամ ու
սրբագործեր. առաջին անգամ Աստուծոյ
խմաստութեան պատգամներն են որ հայա-
ցեր են անոնցմով: Ու այսպէս մեր մշա-
կոյթը Թրմուում ու հոգիացած է կրօնքով,
առանց որուն անկենդան դիակ մը կը մնայ:
Լուսաւորչի կանթեղին փայլով ու Օշա-

կանի շիրիմէն հառաքայթող հոգւով ու
գրերով պէտք է գրէ ամէն հայ, այսօր եւ
վաղը:

Մեր ոսկի դարուն կրօնական խորքին մէջ
պատմական կոթող մը կայ. կ'արժէ որ դի-
տենք զայն ու զնայինք: Տիեզերական Եկե-
ղեցին է որ խռոված է ի լուր հայհոյու-
թեանց Նեստորի՝ որ զՄարիամ պարզա-
պէս մարդածին կը դաւանի, ու այնպէս
մէկ Քրիստոսը մէկ հարուածով երկուքի
հեղքելով՝ կը ջնջէ մարդեղութեան խոր-
հաւդը ու հետեւաբար մեր փրկագործու-
թիւնը: Արեւելքէն ու Արեւմուտքէն ծայն
տալով՝ Եփեսոսի մէջ հաւաքուած Մի,
Ընդհանրական եւ Առաքելական Եկեղեցւոյ
«Հրաշալի Նախահարք, միշտ յաղթողը ի
մարտի...» Նզովեցին զՆեստոր եւ զաղանդն
իւր պիղծ». Մարիամ՝ Աստուածածին հրո-
չակուած է. ու մարտին ակոյցեանը՝ Ս. Կիւ-
րեղ:

Հոս յիշենք սեւ կէտ մը: — Տիւշէն յան-
դգներ էր չքմեղել Նեստորը՝ որպէս զոն
Կիւրեղի քննախնդրութեան: Կամ. Եկե-
ղեցին չդանդաղեցաւ դատապարտելու այդ
մուկը վճիռ որ Ս. Կիւրեղէն զատ Տիրա-
մօր փառքին ալ կը դպչէր: Բայց ինչ զար-
մանք որ հայ պաշտօնական կրօնամեթոմ
որ մը նոյն Տիւշէնը վկայ ու Թարգման կը
կոչէր Կամ. դաւանանքին: Ուրիշ օր մ'ալ
հոն սեւ վճիռ մը կար Թէ Եկեղեցին ընդ-
հանրական — կամօղիկէ բլլալէ դադրած
է Դ-Ե դարէն:

Բայց այս չէ Եփեսական Հարց հաւատ-
քը, որոնց համախմբումին, պատգամնե-
րուն եւ Նզովքներուն մէջ բացորոշ է դա-
ւանութիւնը ի «Մի միայն Ընդհանրական
եւ Առաքելական Եկեղեցին», անպակասելի՝
Քրիստոսի անսուտ խօսքով:

Այդ ժողովը միայն, որուն 1500ամեակը
կը տօնենք, պիտի սուրվեցնէ Քրիստոսի Ե-
կեղեցւոյն միութիւնն ու կազմը, եւ հետեւ-
պահէ Լուսաւորչի հաւատքը համաժողովե-
րէ, որոնց մէջ աստուածայինը կը պակսի:

ԽՍԻ

Ե Փ Ե Ս Ա Կ Ա Ն Դ Ա Ի Ա Ն Ո Ի Թ Ի Ի Ն

Ա Ս Տ Ո Ի Ա Ծ Ա Բ Ա Ն Ա Կ Ա Ն Ց Ո Ի Ց Ա Դ Ր Ո Ի Թ Ի Ի Ն

Ս. ԳՐՈՑ, ԵԿԵՂԵՑԻՈՑ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ՀԱՅՐԱԽՕՍՈՒԹԵԱՆ

ԱՂԲԻԻՐՆԵՐՈՒ ԼՈՅՍԻՆ ՏԱԿ

〇〇

Տարւոյս ցայտուն դարադարձներէն է
ԵՓԵՍՈՍԻ ՏԻԵԶԵՐԱԿԱՆԸ, զոր փառահեղ
հանդէսներ, գիտական կաճառներ և հա-
մագումարներ պայծառացուցին:

Տասնեւհինգ դարեր առաջ գումարուած
այս Ժողովը, շնորհիւ վստահելի ծաւա-
լուն պատմական յիշատակարաններու՝
որոնք մեզի հասած են, դեռ այսօր իսկ
ամենամեծ շահեկանութիւն ունի:

Դաւանարանական ըմբռնումի բարձր
զարգացման հետ՝ Եկեղեցւոյ Նուիրապե-
տական կուռ կազմակերպութիւն մը և
համաձայն անձուկ միութիւնը՝ ոգին և նը-
կարագին է անոր:

Լաւ է համայնապատկերի մը մէջ նը-
կատել անոր նախապատրաստութիւնը,
յետոյ զլիաւոր գործիչները, և հուսկ
դաւանարանական եզրակացութիւնը:

Սպորդինար՝ Նիկիական
դաւանութիւնը Արիոսի
դէմ ջատագովելու բուն
թափէն, այսինքն Հօր
Աստուծոյ ծոցածին Բա-

նին աստուածութիւնը Քրիստոսի մէջ, մեր-
ժեց Քրիստոսի մարդկային հոգին, որով
կ'ունենար Աստուած՝ սոսկ մարմին եղած:
Բանական հոգւոյն բացակայութեամբ մի-
այն հնարաւոր կը համարէր նա անթերի
և անմեղանչական դաւանիլ զՔրիստոս:

Այս մոլորութիւնը 377ին Հռոմի Ժո-
ղով՝ Ս. Դամասոսի հայրապետութեան
օրով, յետոյ յաջորդաբար 378ին, 379ին
Աղեքսանդրիոյ և Անտիոքի սինոդները,

և հուսկ 381ին՝ Կ. Պոլսի տիեզերական Բ
Ժողովը՝ դատապարտեցին: Ժողովներուն
ձայնակցեցան ժամանակակից Թէ՛ Արե-
ւելեան և Թէ՛ Արեւմտեան Ս. Հայրերը:

Անոնցմէ էր որ անտիոքեան
Դիոդոր զարոցէն Սպորդինարի դէմ
ՏԱՐՍՈՆՑԻ պայքարելով՝ ընդդիմակ սը-
խալի մէջ գայթեցին: Դիո-

դոր շուրջ 330ին ծնած, 378ին Տարսոնի
եպիսկոպոս օծուեցաւ: Հիմնադիր՝ աղեք-
սանդրեան աշխարհական զարոցին մրցա-
կից Անտիոքի վարդապետական զարոցին,
որով տառական մեկնիչ մնալով հանդերձ՝
պատկերաւոր, խորհրդանշական ու մար-
գորեական հատուածներու՝ իսկական ի-
մաստը, ու դէպքերէն՝ բարոյական խը-
րատներ կը հանէր: Իբրեւ ուսուցիչ Ոս-
կերերանի ու Թէոդոր Մոպսուեստացւոյն՝
հոյակապ մեկնիչներ կերտեց անոնց մէջ,
բայց և միանգամայն իր քրիստոսաբանա-
կան տեսութիւններով ճամբայ հորդեց վեր-
ջինիս, և աւելի անոր աշակերտին՝ Նես-
տորի քրիստոսաբանութեան երկառութեան:

Դիոդորի կարծիքով Բանը՝ Աստուծոյ
Որդին, առաւ ու միացուց իրեն Դաւթի
Որդին, այնպէս որ ոչ Բանը իսկապէս ու
ձգարտապէս Դաւթի ցեղակից եւ Մարիա-
մու որդի կարելի է կոչել, ոչ ալ Մա-
րիամու որդին՝ Աստուծոյ որդի, բայց եթէ
բառերուն շայն և աւելաւոր առումով միայն
և որդեգրական շնորհաց միջոցով:

Ահա դարձուածք մը նոր, խորք ու
խոտոր Ս. Գրքէն, և որ Քրիստոսաբա-

նութեան մէջ երկու որոշ անձեր կամ դեմքեր կը զանազանեմ, աստուածայինը ու մարդկայինը. այնպէս որ մի և Հայրածին Բանը՝ Կուսածին Յիսուսի հետ նոյն չըլլայ:

Ստոյգ է որ Դիողոր հարկադրուած ըզգաց միտքիւն մ'ընդունելու այս երկու անձերուն միջեւ, բայց այդ՝ բարոյական միութիւն մ'է միայն և ոչ գոյացական, այսինքն, երկու իրական գոյացութիւններու, որ անկախ էակներ են, բարոյապէս համերաշխութիւնը: Բանը՝ մարդուն բնակակից՝ իբրեւ տաճարի մը մէջ զանի Հօր որդեգիր կ'ընէ, մինչ ինքը իսկական ծնունդն է Հօր:

Քրիստոսաբանութեան զաւանանքի այս շեղումը, ի սկզբան նուազ վտանգաւոր Դիողորի մէջ, աղետաւոր եղաւ սակայն իր աշակերտին՝ Թ. Մոպսուեստացւոյն մէջ:

Թէ՛ՆՈՒՐ ՄՈՊՍՈՒԵՍՍՈՅԻ Ծնած 350ին, 392—428 եպիսկոպոս Մոպսուեստայի՝ Կիլիկիոյ մէջ, ազգու ճարտարաստ մ'էր և ջատագով ուղղափառութեան՝ Արիստեանց, Ապոլինարի, Եւնոմեանց և Որոգինեանց դէմ:

Իր քրիստոսաբանութեան համեմատ երկու կատարեալ ու անշփոք բնութիւններու (որ ուղիղ զաւանութիւնն է ընդդէմ Ապոլինարի) կը համապատասխանեն երկու որոշ անձեր կամ դեմքեր (πρόσωπον), որոնց միջեւ թէպէտ անձնաւորական միտքիւն մը կայ, (այս ալ եկեղեցական աւանդութեան համեմատ), սակայն այս միութիւնը գոյացական կամ եակական միութիւն մը չէ, այլ բնականցութիւնն էνόντης Բանին Աստուծոյ՝ մարդուն մէջ, ոչ գոյացարար — οὐσία, ոչ ալ ներգործութեամբ — ενεργεια, այլ միայն բարեկամութեամբ — εὐδοχία, ուստի սոսկ բարոյական միութիւն:

Կը գրէ նա. «Երբոր բնութիւնները կը զանազանենք, կ'ըսենք թէ Բանին Աստուծոյ բնութիւնը ամբողջ է, նոյնպէս անձն ալ, որովհետեւ անհնարին է ըսել թէ գո-

յացութիւն մը անանձնաւոր ըլլայ: Դարձեալ կ'ըսենք թէ (Յիսուսի մէջ) մարդութիւնն ամբողջ է, անձն ալ. բայց երբ միութիւնը (այսինքն երկու գոյացութիւններու միութիւնը՝ Քրիստոսի մէջ) նկատենք, կ'ըսենք թէ մէկ անձ միայն կայ»:

Մոպսուեստացւոյն քով որոշակի կը սկսի շփոթումը ամբողջ բնութիւնը զաւաժարին՝ անձնաւորութեան ըմբռնումին հետ. ուր երկու ամբողջական բնութիւններ՝ հոն երկու կատարեալ անձեր, այնքան որ այլևս Քրիստոսի մէջ մարդկութեան և աստուծութեան միջեւ գոյացական կցորդութեան տեղի չի մնար: Նիկիական հանգանակի անսխալ զաւանանքը՝ «Հաւատամք և ի մի Տէր Յիսուս Քրիստոս Որդին Աստուծոյ, ծնեալ ի Հօրէ, այս է ի գոյացութենէ Հօր՝ միածին, լոյս ի լուսոյ, Աստուծոյ ճշմարիտ յԱստուծոյ ճշմարտէ, ծնունդ և ոչ արարած, համագոյակից Հօր . . . որ վասն մերոյ փրկութեան մարմնացաւ և մարդացաւ և չարչարեցաւ և յարեալ» այլևս փրկելու ուրիշ միջոց չի մնար բայց եթէ ըսել. «Երբոր միութիւնը (= միաւորութիւնը) նկատենք՝ կ'ըսենք թէ մէկ անձ միայն կայ»: Ուրեմն Քրիստոսի անձնաւորական միութիւնը լոկ նըկատողութեան մը արգասիքն է, որուն իրին կողմանէ կը համապատասխանէ լոկ հաճութեան կամ կամքերու միտքիւնը, բարոյական միութիւն մը սոսկապէս: Ըստ այսմ՝ Բանը կը հաճի մարդկութեան կամ լաւ եւս մարդուն այն տրամադրութեան որով սա ամէն բանի մէջ կ'ուզէ հպարտակիլ իրեն, և այսպէս կը բարեհաճի բնականաւ անոր մէջ:

Այս բնակութիւնը անով միայն կը տարբերի արդարեւրուն մէջ շնորհքի միջոցով աստուածային բնակակցութենէն որ Քրիստոսի մէջ իբրեւ Որդւոյ մէջ կը բնակի:

1. Migne. Patrologia Graeca. De Incarnatione Filii Dei, VIII.
2. Denzinger. Enchiridion Symbolorum, Թ. 54. Տնս հոն բուն աղբիւրները Մանսիի, Հարտունի, և ուրիշ հաւաքածոներու կոչումները:

ու կը հաղորդէ կամ մասնակից կ'ընէ մարդը իր աստուածային պատուին: — Ահա Մոպսուեստացւոյն Քրիստոսաբանութիւնը:

Հոս իրաւունք ունինք հարցնելու թէ Բանն Աստուծոյ ինչո՞ւ անհատապէս ընտրած է Մարիամու զաւակը՝ Յիսուս՝ ուրիշներէն աւելի. կը պատասխանէ նամեզի թէ՝ Յիսուսի ունենալիք արժանիքներուն կանխատեսութեամբ: Եւ ասով կը ջնջէ մարդկութեան և փրկագործութեան ճիշդ հանգամանքը՝ հակառակ Ս. Պողոսի

Յայտնի է թէ Մոպսուեստացիէն առ Նեստոր վարդապետական անցքը անհրժմարելի է: Վերջինս՝ յետ Եկեղեցիէն ազդարարուելու իր մոլորութեան վրայ յամոեւուն համար միայն Աղանդապետի սեւ անունը ժառանգեց:

Հագիւ Կ. Պոլսի աթոռը բարձրացած, 428ին (Ապրիլ 10) Արիստականներու և Ապոլինարեանց դէմ մղած բուն հալածանքին մէջ արդէն սկսաւ իր քրիստոսաբանական մո-

ԱՍՏՈՒԱԾԱՄԱՅՐԸ ԵՒ ՅԻՍՈՒՍ ՄԱՆՈՒԿ

բացայայտ պնդումներուն, որոնք ուղղափառ աստուածաբանութեան հիմքը կը կազմեն:

Մոպսուեստացիին իր երկապիւմ քրիստոսաբանութեան հիմին վրայ տրամաբանօրէն կառուած՝ կը մերժէ նախ ստորոգելաց կամ յատկութեանց հաղորդակցութիւնը (communicatio idiomatum): Իրեն կարծիքով ուղիղ չէ ըսել թէ՝ Բանը ծնած է Կուսէն, մարդկօրէն աճած, հողազանգ բնութեան ախտակրօքներուն ներակայ, մասով ու յարաբերութեամբ, ոչ ալ Յիսուսի մայրը ԱՍՏՈՒԱԾԱՄԻՆ յորջորջել:

Լար տեսութիւնները սերմանել, իր կարծիքով՝ Եկեղեցւոյ ծոցէն խլելու համար մոլորութեան որոմները:

Նեստոր ծագումով Կիլիկեցի էր. ծնած ի Գերմանիկէ: Անտիոքի մէջ լրացուց իր բարձրագոյն ուսումները, ուր նաեւ միանձնական կեանքը նախընտրելով՝ քաշուեցաւ մերձակայ Եւբրեբիոս վանքը:

Իրբեւ քահանայ՝ ազգու լեզու կիրարկեց Արիստի, Ապոլինարի հետեւորդներուն, ինչպէս նաեւ Որոգինեան ու Նովատեան աղանդաւորներու բնաջնջումին համար: Հուսկ, երբ Բիւզանդիոնի աթոռը փութով

կորսնցուց Սիսինիոս հայրապետը՝ թէոդոս
Բ թափուր գահուն վրայ նոր Ոսկերեւան
մը նստեցնելու յուսով՝ Պոլիս հրաւիրեց
զՆեստոր:

Անտիոքի այս վանականը, իսկապէս
ձգտող մ'եղաւ Ոսկերեւանի փառքին,
թէեւ նկարագրով փառասէր՝ զուրկ էր
անոր իմացական և աւելի բարոյական
բարձր ձիրքերէն, մանաւանդ հեզահամ-
բոյր և անխակալ բարքէն:

Ժամանակակից պատմիչները հաւա-
տարմութեամբ կ'արձանագրեն անոր փա-
ռասիրութեան մոլութիւնը որ զուրա կը
ցայտէ մաղձոտ, լռակեաց ու խստամբե-
ութեան ձգտող ցոյցերէն:

Թէոդորոս Կիւրացի կը գրէ. «Իր կեան-
քի մեծագոյն մասը աւելի քրիստոնեայ
երեւնալու քան թէ Քրիստոսի աշակերտ
ըլլալու և Անոր փառքը իր փառքէն վե-
րադասելու կիրարկեց»¹:

Ս. Կիրեղ ալ առ Ս. Կեղեցատինոս պապն
ուղղած նամակին մէջ կը գրէ Նեստոր
լաւ գիտէ որ իր հետ (Կիրեղի) Արեւե-
լեան և Մակեդոնիոյ եպիսկոպոսներն ալ
հակառակ կը խորհին անոր (Նեստորի)
աստուածաբանական տեսութիւններուն,
սակայն նա կ'արհամարհէ զամէնն ալ,
«ինքզինքը քան ամէնը իմաստնագոյն հա-
մարելով, իբրեւ թէ ինքը միայն Ս. Գրքի
խորբերը թափանցած և Քրիստոսի խոր-
հուրդը ճանչցած ըլլայ»²:

Նեստորի նկարագրին այս բացասական
գծերը կը հաւաստէ մեզի բացայայտութեն
իր իսկ ընտրութեան առթիւ խօսած ա-
ռաջին ճառը, ուր այսպէս կ'ուղերձէր առ
կայսրը. «Ո՛վ ինքնակալ, տուր ինծի աշ-
խարհը սրբուած, մաքրուած հերձուածող-
ներէն, ու ես փոխարէն երկինքը կու
տամ քեզի. զուր օժանդակէ ինծի հերե-
տիկոսները վանելու, ու ես զօրավիգ պիտի
հանդիսանամ քեզի պարսիկներն հալածե-
լու»³, ու հինգ օր յետոյ այս ուղեգծին
հաւատարիմ ձեռնարկները, հալածանք
Արիստեսից ու Մակեդոնեանց զէմ, վրէժ-
խնդրութիւն ու բռնի միջոցներ ընդգէմ
իր հօտին՝ որ իր մօլարը քարոզութեանց

զէմ կը բողոքէր, և վերջապէս Ս. Կիւ-
րեղի և Եփեսական Հարց զէմ բռնած ան-
հաւասար ընթացքն ու խորամանկ ճիգերը՝
ցրելու ուղղափառութեան յաղթանակը:

Նեստոր կը մեկնի
ՆԵՍՏՈՐԻ
ՎԱՐԴԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆԸ
պատմական Քրիս-
տոսի մասին Ս. Գրքի
և ուղղափառ աւան-
դութեան երկու ստորոգումներէն՝ որ ըստ
երեւոյթին հակասական կը թուին:

Աստուածամարդը՝ անսկիզբ և յաւի-
տենակից Հօր, և սկիզբ առած ժամանա-
կին մէջ. համագոյակից Հօր՝ և Աբրահա-
մէն սերած, Դաւթի ցեղէն կոյսի մը որդի.
անփոփոխ, անչարչարելի, անմահ, և մի-
անգամայն ժամանակով աճած Քրիզիբապէս,
չարչարելի բնութեամբ, որ մահու երաշ-
խէպը կրեց ու յարութիւն առաւ. ահա ի-
բերամերժ ստորոգումներ միեւնոյն Քրիս-
տոս անուան վրայ, որով և անոր մայրն
ԱՍՏՈՒԱԾԱԾԻՆ կ'անուանուի: Աւանդու-
թեան յիշեալ հիմնական կէտերուն առ-
ջեւ այսպէս կը տրամաբանէ Նեստոր.
անսխալ է Ս. Գիրքը, անփոփոխ է Նի-
կիական հանգանակը, բայց հարկ է ա-
նոնց արձանագրած պատգամները ուղիւ
իմանալ, մեկնել, թափանցել անոնց ներ-
քին ալքերուն մէջ: Արդ եթէ հաւատքի
հիմերուն համեմատ Քրիստոս ունի Աս-
տուծոյ բոլոր կատարելութիւնը՝ իսկա-
պէս Աստուած է. եթէ ունի նաեւ մար-
դուն կատարելութիւններն ալ՝ մարդ եւ
է. բայց հակասութիւն է զԱստուած չար-
չարելի կոչել ու մարդը անչարչարելի և
անմահ իբրեւ զԱստուած. և սակայն Ե-
կեղեցին, ու մանաւանդ Աղեքսանդրեանը
իր հայրապետով հակառակասոր կը քա-
րոզէ՝ միեւնոյն զէմքի վերագրելով երկու
ստորոգութիւններն ալ, ու Մարիամն ալ՝
մարդածին կոյսը՝ Աստուածածին կը կո-
չէ: Ուրեմն կը մօլորի:

1. Տե՛ս Յովնանեան. Պատմութիւն Տեղեկական Ժո-
ղովոց. էջ 142-3.
2. Mansi. IV. 1015.
3. Սոկրատ. Պատմութիւն Եկեղ. Դպր. Է. զԷ. ԻԹ՝

Արդարեւ այսպէս կը գրէ Նեստոր՝ Ս.
Կիրեղի, ի պատասխան ասոր Բ թուղթին.
«Յանդգնած ես համարիլ թէ Հօր յաւի-
տենակից Բանը չարչարելի դաւանած ըլ-
լան (Ս. Հայրերը). բայց ուշի ուշով քննէ
անոնց պատգամները ու պիտի չգտնես եր-
բեք Հայրերու աստուածախումբ պարը որ
համագոյակից աստուածութիւնը չարչա-
րելի ուսուցած ըլլան, կամ թէ Հօր յա-
ւետակիցը՝ նորածին մ'եղած ըլլայ են»¹.
և քիչ մ'առաջ ալ կը գրէ. «Կ'ըսեն
ուրեմն Ս. Հայրերը. կը հաւատանք ի
Տէրն մեր Յիսուս Քրիստոս՝ անոր (Հօր)
միածին Որդին: Ուշ դիր թէ ինչպէս Տէր
Յիսուս, Քրիստոս, Միածին, և Որդի կ'ըն-
տրեն»². անուններ՝ որոնք անշուշտ թէ
մարդկային և թէ աստուածային բնութեան
կը պատշաճին, յատուկէն ընտրուած, որ-
պէս թէ ասով այնպիսի հիմ մը դնել ու-
զէին որուն վրայ կարելի ըլլար մարդե-
ղութեան, մահուան և յարութեան աւան-
դութիւնը կառուցանել: Այսպէս Փիլիպ-
Բ. 5 «Որովհետեւ մահուան յիշատակու-
թիւնը պիտի ընէր (Պօղոս), որպէս զի մէկը
Հնետեւեցնէր յանկարծ թէ Բանն Աստուած
չարչարելի է՝ կը յաւելու Քրիստոս ա-
նունը՝ որ զոյգ բնութիւններուն ալ նը-
շանակիչ է, թէ՛ չարչարելիին և թէ՛ ան-
չարչարին, միեւնոյն անձի մէջ, որով
հնարաւոր ըլլայ միեւնոյն Քրիստոսը ան-
վտանգ գաղափարել իբրեւ չարչարելի և
անչարչար. առաջինը՝ ըստ մարդկային
բնութեան, երկրորդը՝ աստուածային բը-
նութեամբ»:

Նեստոր հոս Քրիստոս տիւղոսով կ'ի-
մանայ երկու քնուրիշներու շփոթ գաղա-
փարումը, խառնուրդ մը որ կը թոյլա-
տրէ մեզի զոյգ բնութիւններու յատու-
թիւններն ստորոգել Քրիստոս անուան
վրայ, որուն՝ իրապէս ոչինչ կը համա-
պատասխանէ, բայց եթէ երկու անհատ-
ներ կամ ամբողջ զէմքեր, Բանը ու
Յիսուս — մարդը:

Քրիստոս անուան այս շփոթ ըմբռնու-
մով կը համարի թէ ինքը միայն կը յա-
ջողի մեկնել Ս. Գրքի բոլոր այն մեսիա-

կան հատուածներու Քրիստոս անուան
ստորոգումները, ուր ուղիղ մեկնութեամբ
անձնաւորական միութիւն կ'ենթադրեն և
ստորոգելեաց կամ յատկութիւններու հա-
ղորդակցութիւն³: Ուստի «Ասաց Տէր
ցՏէր իմ սաղմոսին միտքն է՝ Քրիստոս
Դաւթի որդի է ըստ մարմնոյ, իսկ ըստ
աստուածութեան՝ անոր Տէրը: Ուղիղ է
ուրեմն և աւետարանական աւանդութեան
համեմատ որ Քրիստոսի մարմինը աստուա-
ծութեան տաճար խոստովանինք, և այս՝
այնպիսի զերպանծ աստուածային ու
զարմանահրաշ կցորդութեան մը շնորհիւ՝
որ կարենանք ըսել թէ աստուածային
բնութիւնը ինչ որ մարմնոյ յատուկ էր՝
իրեն սեփականեց: Սակայն այս սեփա-
կանումին համար ծնունդը, չարչարան-
քը, մահը և մարմնոյ միւս ախտակրու-
թիւնները աստուածային Բանին վերա-
գրելը հեթանոսաբար մօլորիլ մ'է, կամ
թէ անմիտ Սպողինարի կամ Արիստի
կամ այլ հերետիկոսներու ախտով ախ-
տանալ մ'է»⁴: Եւ դեռ աւելի յառաջ կը
պարզուի Նեստորի միտքը. «Պէտք է որ
ասոնք (Կիրեղի համախոհները) այս սե-
փականում բառով մինչեւ հօն յանդգնին
որ զԱստուած կաթնասուն հոգակեն, աճե-
ցուն, և չարչարանաց ժամուն յայտնուած
երկրւոյն համար հրեշտակային օժանդա-
կութեան կարօտ ընեն: Կը թողում յիշել
թլփատութիւնը, քրտինքը եւն»: Ահա այն
մեղադրանքները որ Ս. Կիրեղին կ'ուղղէ:

Առ Ս. Կեղեցատինոս ուղղած Ա. և Բ
թուղթերուն⁵ մէջ ալ կը մեղադրէ զոմանա,
ակնարկելով Ս. Կիրեղին ու Բիւզանդիոնի
իր հակառակորդներուն, թէ Բանը կը հայ-
հոյեն չարչարելի, ախտակիր, նորածին եւն.
կոչելով, ու այնպէս եղծելով աստուածե-
ղէն էութիւնը, և մարդկութիւնը աստուա-
ծացնելով. և թէ չեն սարսիր Նիկիոյ հա-
ւատքը խախտելու զՄարիամ Աստուածա-
ծին կոչելով, ուր ակնարկ մ'ալ չեղաւ
այս մակդիրիս երբ «Յիսուս Քրիստոս

1. Mansi. IV. 891-899. - 2. Տե՛ս Mansi, աղ. 895, III. - 3. Աղ. 891-899. - 4. Աղ. 1022-24.

կին՝ իրեն կը վերաբերի այդ ամբողջը, ուստի մայր է այդ ամբողջ ծնունդին՝ և ոչ թէ մայրն և ոսկրին միայն:

Ս. Կիրեղ յաճախ կը կիրարկէ այս օրինակը, բայց սոսկ իբրեւ հանգիստութեան և ոչ հաւասարութեան եզր մը, որքան հարկաւոր է լուսաբանելու՝ թէ աստուածամայրութեան համար կը բաւէր որ Մարիամ ծնող եղած ըլլայ անձին որ ի մի դէմս Աստուած էր ու մարդ:

Գ) Քրիստոսի անձնաւորական միութեան Կիրեղեան այս ըմբռնումով՝ միութեան ամէն ձեւ որ անձնաւորական, գոյացական, բնութեամբ (ἐν ὧς καὶ ὁ πῶς οὐκ ἔστιν, κατὰ φύσιν կամ φύσιν) է, մերժելի է: Կը պարտադրէ նա Նեստորի ստորագրել այս դաւանագիրը. «Մի է Քրիստոս Որդի և Տէր... ոչ պատուոյ կամ արժանապատուութեան կցորդութեամբ, ... ոչ ալ համակամութեամբ κατὰ παρόθεσιν եղած կ'իմանանք միութիւնը, վասն զի այս անբաւական է բնական միութեան (πρὸς ἐν ὧς φύσιν) համար. ոչ ալ բարեհաճութեան հաղորդակցութեամբ, ինչպէս մենք Աստուծոյ յարեւով մէկ հոգի կ'ըլլանք ըստ Ա. Կոր. 2. 17: Մանաւանդ թէ կցորդութիւն եզրը՝ τὸ τῆς συναφείας ὄνομα յարմար չեմ նկատեր այս միութիւնը նշանակելու»¹: (Տես 12 Նոյմբ, 3^{րդ}):

Նեստորի գլուխը տանջող դժուարութիւնն էր թէ Կիրեղ կը վարդապետէ Աստուած մը ակտուալութեան ենթակայ: Կիրեղ ամենուրեք հերքած է զայդ: Ահա թէ Կ. Պոլսոյ կղերիկ ինչ կը գրէ. — Ո՛վ չի գիտեր որ Բանը՝ ըստ մարդկութեան՝ չարչարուած է. ըստ Աստուածութեան՝ կող չունէր որ խոցուէր. «Այլ որովհետեւ Բանը մարմնոյ միացաւ, ուստի այնպէս եղաւ որ մարմնոյն չարչարուելով՝ իբրեւ իր յատուկ մարմնոյն մէջ իրաւակիր՝ մարմնոյն ակտուալութիւնները իբրեւ իւրը՝ յինքն կը փոխակերպէր»²: Եւ քիչ առաջ կ'արգարացնէ ինքզինքը բողոքելով Նեստորի զրպարտութեան դէմ, իբրեւ թէ ինքը Բանը՝ յատուկ բնութեամբ չարչարելի ըսած ըլլայ, մինչդեռ, «Ս.

Սիւնհոդոսն (Նիկիական) ալ, Բանը որով ամեն ինչ գոյացաւ՝ չարչարուած կը հաստատէ, յայտնի է մարմնով՝ ըստ Գրոց...»: Կիրեղ միշտ հանգանակին կառչած՝ կը հերքէ հակառակորդներու իմաստակութիւնները, որոնք սեւեռում մ'ունին, կ'ըսէ, «Երկու անձեր, երկու Քրիստոսներ ընելու»³:

Քրիստոսի անձնաւորական միութեան Կիրեղեան այս ըմբռնումը արդէն կ'ենթադրեն ու կը պահանջեն.

ա) Երկրպագութեան պաշտօնը, որ կ'ուղղուի միեւնոյն անձի — Կը գրէ Կիրեղ Նեստորի. «Զգուշալի է այսօրինակ բացատրութիւնը. Անոր համար որ զգեցաւ՝ զգեցեալը (այս է մարդկութիւնը կամ մարդը) կը յարգուի, և անկեղծորէն համար երեւելիին կ'երկրպագուի. եւ կամ Առեալը՝ Անուղին հետ միասին Աստուած է». ասոնք՝ զՔրիստոս երկուքի կը բաժնեն, այսու՝ «մին՝ միւսին մէջ ոչ միաժամանակ կը պաշտուի, ոչ ալ միաժամանակ Աստուած է»⁴: Երկրպագութիւնը ոչ անհատ մարդու կ'ուղղենք, ոչ ալ մարդկութեան. այլապէս կոտորակներէ ոչ մէկ խտրւ պիտի ունենայինք. այլ Բանին Աստուծոյ՝ որ է միանգամայն մարդ: Զիւր տեցնէ զքեզ ոչ ալ Քրիստոսի առ Սաւարուհին ուղղած խօսքը. «Դուք երկիր պագանէք որում ոչն զիտէք, մեք որում զիտեմք...». վասն զի Ան որ կնոջ հետ կը խօսէր մի էր, միայնակ Յիսուս Քրիստոս Տէր, երկրպագող մարդկութեան և երկրպագելի աստուածութեան թաղիացած, իր մէջ բովանդակելով զայն որով Աստուած միանգամայն ու մարդ ըսուիլ ու լինել կարենար»⁵: (Տես Նոյմբներէն, 6, 8):

բ) Հաւատքի ներգործութիւնը զոր Քրիստոս իր հանդէպ պարտադրեց ամենուրեք — Կը գրէ նա Յովհ. Թ. 36. բժշկեալ կոյրէն պահանջուած հաւատքին առթիւ. «... Եթէ մարդկութիւնը գտնուի՝ սոսկապէս Բա-

1. Mansi, IV, 600, յօդ. ԺԲ, Թուոյր Միանձնացի.
- 2. Անդ, 1074, յօդ. Ե. - 3. Անդ, 1003. - 4. Անդ,
- 5. Անդ, 1074... - 6. Անդ, Թուոյթ առ Թէոդոսի
յօդ. 1, Ա. 1, Բ, 660-661.

նին Աստուծոյ հանդէպ հաւատք պահանջեց (Քրիստոս), ինչո՞ւ չհրամայեց կոյրին որ ոչ թէ իրեն այլ աստուածային բնութեան սեւեռէր իր մտաց աչքերը, մինչ ինքզինքը՝ որ մարդկեղէն կերպարանքով էր և աչաց տեսանելի՝ ցոյց տուաւ. «Ես տեսնուիմ և որ խօսիլ ընդ քեզ» ըսելով, ճիշտ այնպէս ինչպէս մենք ի մեզ մարմնով՝ ամբողջ մարդը կ'իմանանք ու կը նկատենք, բովանդակելով նաեւ անտեսանելի հոգին¹:

գ) Քրիստոսի սրբաբարդ դերը — վասն զի Քրիստոսի մէջ մարդկութեան միութեւնը Աստուծոյ Բանին հետ այնքան խորարմատ է, այնքան սերտիւ է որ աւարտ մարդկութիւնն իսկ, մարմինը՝ իբրեւ աստուածութեան միացեալ գործիքը՝ սըրբաբար է և հոգեւորոգ: Կը հարցնէ նա, նորէն առ կայսր զրած թուղթին մէջ. «Մկրտութեամբ կը զգենունք զՔրիստոս, ըստ Գաղ. Գ. 26., բայց որո՞նք անուշով կը մկրտուինք ու կը սրբուինք: Մարմնով ոչ երբեք. այլ Աստուածամարդուն: Դո՞ւ, ոչ երբեք. այլ Աստուածամարդուն: Հոգին Սուրբ, որ սրբութեան միակ աղբիւրն է՝ Քրիստոսի էր նաեւ իբրեւ մարդ»². Սուրբ ըստ Գործ. Առ. Բ. 28, «Անոնց որ իրեն (Քրիստոսի) կը յարին՝ թողով մեղքերը իր հոգով կ'օծէ զանոնք, զոր իբրեւ Հօր Աստուծոյ Բանը՝ ինքը կը ներբերէ Հօր Աստուծոյ Բանը՝ ինքը կը ներբերէ յաղթելի մեզ կը հեղու գանձի...». զոր բերնով ալ կըրցաւ ներշնչել Առաքելոց. «Առէք Հոգի Սուրբ» (Յովհ. Ի. 23, կամ Գ. 3) ըսելով³: Ո՞րքան տարբերութիւն Կիրեղեան այս ըմբռնումին ու Նեստորեան երկուութեան միջեւ: Եւ զեռ առաջ Հռ. Բ. 9. մեկնութեան առթիւ կը գրէ. «Յայտնի է որ Հոգին՝ Որդւոյն եւ է, ոչ միայն իբրեւ հայրաբուն Բան, այլ նաեւ իբրեւ մերկայ մարդ նկատուի, իր յատուկ բնութեան աստուածային կատարելութիւններէն անբաժան. վասն զի թէեւ կ'ըսենք թէ իբրեւ մարդ մեզի պէս կը կենագործուի, սակայն անձառ ծննդեամբ որ ունի իւր կենարար Հօրմէն, ամենուրեք կեանք է (== իմա իբրեւ մարդ): Հեշտեալ կը տեսնենք

թէ ո՞ր Բանը աստուածային ներգործութեան փառքը սեփական մարմնոյն կը յատկացնէ, և ի հակառակէն ո՞ր այն բաները որ մարմնոյն են յինքն կը սեփականէ ու տնօրինական միութեան շնորհիւ կերպով մը իր իսկական բնութեան (= աստուածութեան) կը վերագրէ»⁴: Այսպէս հոգիները վերանորոգելու գերբնականացնել աստուածութեան մերձեցնելով՝ Աստուծոյ միայն յատուկ է, և Ս. Հոգւոյն կը սեփականուի. բայց Քրիստոսի մարմինը՝ կեցողի է, կուսածին մարմինը՝ որ ուտելի է (Յովհ. 2. 14), և ոչ թէ Բանը՝ որ կերակուր չի կրնար լինել: Այս իսկական խորհուրդը ինչպէս կ'իրագործուի եթէ ոչ շնորհիւ այն սերտ միութեան որով Աստուծոյ մարմինն է և ոչ սոսկական անհատի մը: Գոհութեան ոչ խորհուրդին մէջ Քրիստոսի մարմինը, կը գրէ առ Նեստոր. «Ոչ իբրեւ հասարակ մարմին մը, ոչ ալ իբրեւ սրբացած մարդու մը կամ Բանին պատուոյն մասնակցողի մը, կամ աստուածային բնակութեան արժանացողի մը մարմինը կ'ընդունինք, այլ իբրեւ ձգնարտի կենսագործ մարմինը վասն զի իբրեւ Աստուած կեանք ըլլալով իւրական բնութեամբ, յետ մի ըլլալով իր սեփական մարմնոյն հետ, անոր շնորհեց իւր կենագործող զօրութիւնը...»⁵: Մարմինը՝ ոչ իբրեւ սոսկական մարմին կեցողի է, «մարմին ինչ ոչ օգնէ» — այլ «գործընկեր» այն միտքեան որով կենարար ու կրկնային Բանին միացած է. այսինքն է իբրեւ միացեալ գործիք (instrumentum coniunctum) կեցողի է, բովանդ, նաեւ հաստիչ ու ամենագործ. (Տես 12 Նոյմբներէն Թ. 9, 11):

Երկու Բնութիւններու այս ի մի անձն միութենէն կը հետեւի կրկնակի Բնութիւններու յատկութիւններուն և ստորագրեաց փոխադարձ հաղորդակցութիւնը (communicatio idiomatum) Քրիստո-

1. Mansi, IV, յօդ. 1, Գ, 664. - 2. Անդ, յօդ. 1, Գ, 665. - 3. Անդ, յօդ. 1, Գ, 667. - 4. Անդ, յօդ. 1, Գ, 668. - 5. Անդ, 1077, յօդ. Է.

սակաւն միեւնոյն անձին մէջ: «... Ամէն անուն որ աւետարաններու մէջ կը կարգանք, մի անձի միայն, և մի Տեսուն Բանին Աստուծոյ մարդայնայ գոյացութեան հարկ է ստորոգել: Մի է Տէր Յիսուս Քրիստոս ըստ գրոց»¹: Հետեւաբար կիրեւղի սուր զիտողութեան համեմատ. «Ոչ Բանը՝ Քրիստոսի Աստուած ու Տէր կաւելի է անուանել, ոչ ալ զՔրիստոս երկուքի բաշխած՝ մին միւսին տէր ըսել (ամբարշտական է այս): Ինքն իրեն ոչ տէր է և ոչ ալ ծառայ: Իրաւ է որ Հայրը՝ իր Աստուածը կ'անուանէ, ծնած է ի Հօրէ, և իրեւ մարդ՝ հպատակ է Աստուծոյ, սակայն չէ օրէն ըսել որ ինքն իրեն Աստուածը ու տէրը ըլլայ»². որովհետեւ մի է զէմբը, մի է անձը: (Տես Նզովքներէն՝ 4): Մանաւանդ թէ «շնորհիւ այս անօրինական միութեան բազմիցս կը տեսնենք (որ Քրիստոս) երկու բնութիւններու յատկութիւնները ընտելաբար ինքեան կը սեփականէ»³: Այսպէս Առաքեալը կողոս. Ա. 12., կ'ըսէ թէ Քրիստոս «հաստիչ է իրեւ Աստուած, թէև յետ միութեան առանց մարմնոյ անիմանալի է. իսկ մեռեալներուն ալ Անդրանիկը կը կոչուի...»⁴: Նմանապէս Յովհ. Ա. 1, Ա. կոր. Բ. 6. պատգամներուն համեմատ զոյգ բնութիւններու կատարելութիւնները մի անձի վրայ խմբուած են. ուստի «վտանգաւոր է բաժանում դնելը. մի է Տէր Յիսուս Քրիստոս, որով Հայր ամէն ինչ հաստեց»⁵: Այսպէս ինքը Քրիստոս Նիկոդեմոսին կըրցաւ ըսել. «Ոչ ոք ել յերկինս եթէ ոչ որ էջն յերկնից Որդին մարդոյ՝ որ էն յերկինս» (Յովհ. Գ. 22.), կամ «Եթէ տեսանիցէք զՈրդի մարդոյ ուր էր զառաջինն» (Յովհ. 2. 63): «Ո՞ր էր յառաջագոյն, կը հարցնէ կիրեւղ, կամ ինչպէս հոն ելած կ'ըսէ ուր արդէն կանխաւ էր»⁶, եթէ ոչ վերագրելով ինչ որ աստուածային կամ մարդկային բնութեամբ ունէր՝ միեւնոյն անձին: Եւ դարձեալ Ս. Գրքը կ'ըսէ «Յիսուս Քրիստոս երէկ և այսօր նոյն և յաւիտեանս» (Եբր. ԺԳ. 8): Քրիստոս որոշ դարու մը մէջ ծնաւ, ինչ

պէս կրնայ այս մշտնջենաւորութիւնը վայելել: «Ի՞նչպէս կրնայ մարդկային բնութիւնը որ փոփոխական է և մանաւանդ յանգոյէ ի գոյութիւն եկած է, անփոփոխութեան և նոյնութեան մէջ անշարժ յարատեւել»: Բանին Աստուծոյ համար հեշտեաւ կ'իմանանք, բայց Քրիստոս տիտղոսը՝ միայն Բանը չի նշանակեր: Ուրեմն Ս. Գրքը կը սխալի: Ո՞չ: Յիսուս ինքը կը հաստատէ թէ Արահամէն հնագոյն է (Յովհ. Բ. 58). նոյնը կը դաւանի Մկրտիչ՝ որ երկացողն էր վեց ամսով քան զՅիսուս (Յովհ. Ա. 30), Միքիա, Ե. 2. և Ա. կոր. Ժ. 20. Պօղոս կը հաստատէ թէ Մովսէսի ժամանակակից վեմը էր Քրիստոս «Եւ վէմն էր ինքն Քրիստոս». դարձեալ Յովհ. աւետարանիչ (Ա. Յովհ. Ա. 1) «Որ էրն ի սկզբանէ...», զոր՝ տեսանք ու շօշափեցինք կ'ըսէ: — Հուսկ Հայրապետի ազդու և խորին մեկնութիւնները հոն կը յանգին որ համայն Ս. Գրքի բրիստոսաբանական հատուածները անբացատրելի են առանց Եփեսական ուղիղ դաւանութեան: Այսպէս՝ զրոյց մը կը դառնայ Աստուծոյ այն ունայնացումի գաղափարը որ Պօղոսի աստուածաբանական վերացումներուն լիսեռն է. «Որ ի կերպարանս Աստուծոյ էր... ոչ ինչ յափշտակութիւն համարեցաւ... զանձն ունայնացոյց» (Փիլիպ. Բ. 6): Վասն զի չկայ ունայնացում՝ եթէ Ան որ Աստուծոյ հաւասար էր՝ միեւնոյն չէ Անոր հետ որ ունայնացաւ: Զ'օգնէր նեստորամիտ բայրոյական միութիւնը, կամ բնականցութիւնը. Ս. Երրորդութիւն կը բնակի հաւատացեալներու մէջ (Յովհ. ԺԳ. 23), բայց երբեք ունայնացած չ'ըլլար այնու: Անիմաստ կը դառնան հետեւաբար Աստուծոյ մը մեզի համար տարած բոլոր ախտակրութիւնները, ծնունդէն մինչեւ մահը. հակասութիւն՝ մարգարէներու և աւետարաններու շունչով քարոզուած

1. Mansi, IV, 1078. - 2. Անդ, 1074, յօդ. Ե. 3. Անդ, 667-670. - 4. Անդ, յօդ. ԼԹ. - 5. Անդ, յօդ. Խ. - 6. Անդ, յօդ. ԼԲ.

պատմական կեանքը: Անիմաստ՝ աստուածապաշտութեան խորհուրդը, փրկագործութիւնը, որ իսկապէս կը կայանայ Աստուծոյ մարդայն մահուամբ՝ մահու ըստ արդիութեան ազատագրութեան մէջ. ըստ որում, Աստուած՝ կեանքի հեղինակը՝ իր մարմնոյն մէջ պէտք էր կրել յանցանքի արդար պատուհասը մինչեւ ցմահ, և նոյն Աստուածը՝ այս ինքնայօժար պատուհասով ունայնացած մարմնովը՝ ցորենի հատին պէս վերընծիւղէր ու նորանոր կեանքերու յաւերժութեան սկիզբ ըլլար:

Անիմաստ կը դառնայ նոյնինքն Քրիստոս (օճեալ) գաղափարը: Վասն զի հայհոյիչ մ'ես եթէ Բանը իրեւ Աստուծոյ Որդի օճեալ իմանաս Ս. Հոգւով, իրեւ Բայրայող համագոյութեան և հաւասարութեան դաւանանքին. դարձեալ եթէ ուզես «զանի՝ զոր Ս. կոյսը ծնաւ, սոսկապէս, այսինքն իր անհատական գոյացութեան մէջ օճեալ և սրբալոյ, ուստի անոր համար ալ Քրիստոս կոչուած» ենթադրել, պէտք է որ ջնջես Ս. Գրքի բոլոր այն էջերը ուր Քրիստոս համապատիւ կը քարոզուի Հօր իրեւ Որդի, (Սաղմ. Բ. 10-16 եւն...) և հաւասար երկրպագութիւն կ'ընդունի: «Քրիստոս» անունը ոչ Բանին առանձին, ոչ ալ մարդկային է: Օճման իւրը՝ կիրեւղեան լուսաւոր դաւանագրին համաձայն ինքը Բանն է, որ թափեցաւ կուսածին մարդկային վրայ և նոյնով յղացաւ ծնաւ Աստուածամարդ Քրիստոս օճեալը. (Տես Նզովք. 12): Ուստի յետ մարդեղութեան՝ ոչ մարդկութիւնը կարելի է աստուածութեան մերկացնել. ոչ ալ Բանը՝ մարմնէն զատել, այլ «միեւնոյն Որդին երկու իրերէ՝ ի մի գուգուած» դաւանելու է:

* * *

1. Mansi, IV, 602-605, յօդ. ԺԵ-ԺԶ. - 2. Անդ, 699, յօդ. ԺԳ. - 3. «Միացեալ բնութեամբ (φυσικῶς) ի յերկնաց». Շարական Հայրապետացի - 4. Անդ, 679, յօդ. ԽԳ.

ԵՐԿՈՒ ՀԶՈՐ տար ուրուագիծն
ՊԱՏՐԻԱՐԽՈՒԹԻՒՆՆԵՐ Է կիրեւղեան խո-
ԴԵՄ ԱՌ ԴԵՄ ըին Քրիստոսաբա-
նութեան՝ ինչ որ

վերեւ պարզեցինք, որ իւր ամբողջութեան մէջ Հոռմայ մեծ Հայրապետին Ս. կիրեւղաւորն ու անոր հետ Արեւմտեան և Արեւելեան բազմաթիւ Հայրապետներու հիացումը շարժեց, ու խաւարի մէջ խարխալ փող Նեստորի մուրցըր՝ Աղեքսանդրիոյ աթոռին դէմ:

Կ. Պոլիս՝ կայսերանիստ Ոստանը՝ միշտ իրեն սպառնացող մրցակից ու նախանձորդ նկատեց Եփեսոսի մայրաքաղաքը՝ Արեւելեան բոլոր աթոռներուն մէջ: Աղեքսանդրիա՝ կղեմէսով, Որդինով ու Աթանասով անմահացած էր: Անտիոք՝ Ոսկեբերան մը պարգեւած էր Բիւզանդիոնի, բայց անոր փայլը նսեմացնել փորձեց կաղնեաց Ժողովը՝ 403ին Թէոփիլոսի նախաձեռնութեամբ. կիրեւղ ալ ականատես եղած էր իր հօրեղբոր այս վրէժխնդրութեան: Նոյն Անտիոքը, — արդէն մեկնողական դպրոցով նախանձորդ Աղեքսանդրիոյ — ուրիշ ճարտարախօս Հայրապետ մ'ալ բարձրացուց մեծ Ոստանի աթոռին վրայ, Նեստոր, որուն խիստ ծանօթ էր Անտիոքի սերտ զօղը, իր նոր աթոռին, ինչպէս նաեւ Աղեքսանդրիոյ ձգտումները: Բիւզանդիոն՝ կայսրութեան ոչ մէկ քաղաքէն ստորադաս պէտք էր մընալ: Եկեղեցական իրաւասութեան մէջ ալ գոնէ Հոռմէն յետոյ երկրորդ ըլլալու էր աշխարհիս վրայ, և առաջին՝ Արեւելքի մէջ:

Ահա պատմական անցեալներ ու պարագաներ որ սուր կերպով լարած էին կայսերական Փաղաքը գաւառի մը ազդեցիկ ու փառապանծ վաղեմի աթոռին դէմ: Պայթեցաւ նոր աղանդ մ'ալ, դարձեալ Արեւելքի Ոստանէն, մանաւանդ թէ անոր հայրապետէն: Շշուկը աղմկեցաւ և բոթը շուտ հասաւ կիրեւղի: Եւ ահա աղանդին նոր ծագելուն, 429ի սկիզբները, կիրեւղ փութաց բեմէն զգուշացնել իր

հօտը մոլորութեան ծաւալումէն¹։ Եւ մինչ Նեստոր ճիգեր կը թափէր Եգիպտոսի վա- նականութեան միջոցաւ իր նորակրօնու- թիւնը սերմանելու Ալեքսանդրեան աթոռի սահմաններուն մէջ, Կիւրեղ անմիջապէս վարդապետական թղթով² մը ունայնա- ցուց անոր փորձերը, խնայելով տակա- լին աղանդապետին անունն հրապարակել։ Կիւրեղի այս աշխուրջ արթնութիւնը գայ- րացուց զՆեստոր, որ ձեռք առաւ անոր արդար խստութենէն խուսափած քանի մը անկարգ վանականներ, անուանարկելու համար զանի, մինչեւ իսկ կեանքին դա- լելով՝ անհետացնելու իր փառասիրութեան մեծագոյն ոսոխը։ Ս. Հայրապետը սիրա- յորդոր թուղթով մը փորձեց սիրաշահիլ զՆեստոր, զարմանք յայտնելով թէ ինչո՞ւ նախապաշարուած էր իրեն հանդէպ. հոն կ'արդարացնէ իր գործելակերպը, թէ ինչ- պէս իրազեկ է ինչ ինչ մոլորամիտ թուոցիկ- ներուն իր Եկեղեցւոյն մէջ թափառելուն, և թէ որքան որ չ'ուզէր հաւատը ընծա- յել անոնց իրմէ ծագած ըլլալուն, սակայն պարտական է հերքելու զանոնք. մանա- լանդ որ արդէն — չի գիտեր որ անծա- նօթ ճամբով — մինչեւ Հոռոմ առ Կեղես- տինոս հասած են անոնք ու աղմկած։ Հուսկ կը թելադրէ քաղցրօրէն որ եթէ երբեք սխալ մ'ալ սպրդած ըլլայ իր քա- ռոգներուն մէջ, լաւ է փութով յետս կո- չել։ Յամենայն դէպս կը կնքէ Հայրա- պետը. « Գիտնայ ճշմարտիւ քու բարե- պաշտութիւնդ որ պատրաստ ենք Քրիստո- սի համար զիմագրաւելու կապանքի, բան- տի կամ նման զրկանքներու, մինչեւ իսկ կեանքէն հրաժարելու»³։ Կիւրեղ հաւա- տարիմ իր այս ուղեգծին, 430ին երեք վարդապետական թուղթերով « Յաղագս ուղիղ հաւատոց », ջանաց արքունիքը պահպանել համաձայնեցնել. մին՝ կայ- սեր՝ Թէոդոս Բ. ին (408-450), ուրիշ մը երկու իշխանութիւններուն (Արկադիայի ու Մարիանէի), երրորդը՝ առ Փուլքերիա՝ քոյր և խնամակալ կայսեր, ու Եւդոք- սիայի⁴։ Միւս կողմէ բուն փափաքող գայթաճ հայրապետի մը կանգնումին,

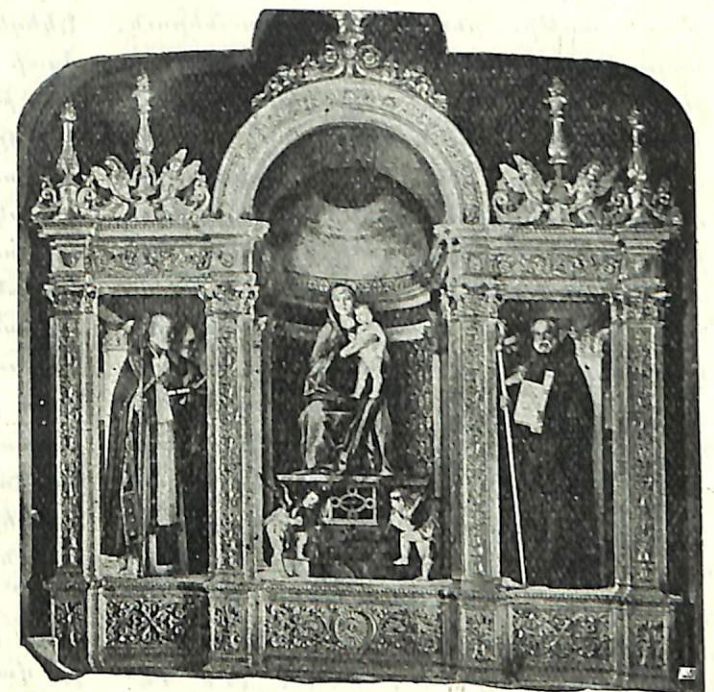
երկրորդ թուղթ մ'ալ ուղղեց անոր⁵։ Նեստոր՝ առաջին նամակին պատ ի պատ պատասխանած էր. երկրորդիս՝ երկար- օրէն զրեց, իւր տեսութիւնները պար- զելով ու մեղադրելով Կիւրեղի բանաձե- լերը⁶։ Եգիպտացին լաւ թափանցած Նես- տորի հիմնական շեղումներուն ու յամառ հոգեբանութեան՝ զանազան թուղթերով յաջորդաբար ջանաց Պալսոյ կղերն ըզ- գուշացնել, նոյնիսկ իր հակառակորդին համախոհները⁷։ Բայց ամէն ճիգ ի գուր էր։

Երկու պատրիար- ԱՐԵՒԵԼՔ ՈՒ ՀՈՌՄ քութիւններու այս ձգտուն թղթակցու- թիւններու ընթացքին կոյր սեւեռում մը միայն կը զրդէր զՆեստոր. իշխել իր աս- տուածաբանութեամբ և Կիւրեղն զգետնել։ Ուստի 429ին առ Ս. Կեղեստինոս պապ (422-432) յաջորդաբար երեք թուղթեր փութացուց, վերջինիս կցելով նաեւ իր գրուածքներէն ալ հատուածներ, որոնցմով կը հետապնդէր անոր համակրութեանը հետ իւր կարծեաց վաւերացումը վաստը- կիլ, և ժողովի մը գումարումն ալ՝ ինչ ինչ հարցերու կարգադրութեան համար⁸։ Հոն խորամանկ ռազմայարդարով մը բեմի վրայ կը հանէ նա Հոռոմայ ժողովքով դատապարտուած Պեղագեան հարցը, Ս. Հայրապետին կարծիքը կը խնդրէ, սա- հեցնելով մեղմիւ իր մոլար վարկածն ալ, թէ իր մօտ ալ ոմանք ազիտաբար զՄարիամ ԱՍՏՈՒԱԾԱԾԻՆ անուանելով Ա- րիոսի ու Ապոլինարի աղանդը կը վեր- արծարծեն։ Կեղեստինոս՝ իրազեկ արդէն Եգիպտոսի վանականներուն մէջ եփած յուզմունքին՝ Նեստորը անպատասխան թողուց, և Կիւրեղին զիմեց լաւագոյն լու- սաբանութիւններու համար։ Սա՝ տարի մը

1. 17րդ քարոզով. MPG. հտ 77. սիւն 773-2. Mansi, IV, 587 եւն. - 3. Ա.Նդ. 883. - 4. Ա.Նդ. 618 - 679, 679-807, 803-883. - կամ MPG. հտ. 76, - 5. Mansi, IV, 887. - 6. Ա.Նդ. 891. - 7. Ա.Նդ. 899, 1003... - 8. Ա.Նդ. 1021, 1023.

վերջ, երբ արդէն վստահ եղած էր Նես- տորի յամառութեան, իր ժողովին որո- շողութեամբ տեղեկագիր մը պատրաստեց, ու Նեստորի թղթակցութիւններուն եւ գրուածքներուն հետ միասին Հոռոմ յղեց։ « Նման դէպքերուն Աստուած մեզ- մէ հսկողութիւն կը պահանջէ, կը գրէ, և Եկեղեցիներու վաղեմի սո- վորտքիւնը կը պահանջէ որ նման իրադարձութիւններու մասին Չեր Սրբաբնակ իմաց տրուի... ամեն ինչ գիտի, բայց գիտակ էի միան- զամայն թէ նման պարագաներուն անսպասելիք ամեն քերտքեկ ան- մասն չի մնար »։ ահա իսկական պատճառը որուն համար յապա- ղեր էր Կիւրեղ Ս. Պապին գրելու։ Յետ իր փորձած ձեռնարկներուն անյաջող ելքը զեկուցանելու, այս- պէս կը կնքէ. « Հաճէ սահմանել ինչ որ կը խորհիս այս մասին, այնպէս որ որոշ գիտնանք թէ արդեօք հաղորդութիւն անոր (Նես- տորին) թէ հրաժարինք, ու ոչ ոք հաղորդակցութիւն ունենայ անոր հետ որ այսօրինակ մոլորութիւն- ներ կը քարոզէ ու կը ջատագովէ։ Եւ այս մասին քու ողջմտութեանդ տեսութիւնը ու վճիռը Մակեդոնիոյ եպիսկոպոսներուն ու համայն գիտապետներուն յայտնապէս զը- բաւոր պէտք է ներկայացուի... »։ Կիւրեղ աներկբայ էր իր ջատագոված վարդապե- տութեան ուղղափառութեան, այնուհան- դերձ չէր համարձակիր առանց Հոռոմի՝ խզել տին հետ. գիտէր թէ Մակեդոնիոյ և Արեւե- կեան եպիսկոպոսներու բազմութիւնը հա- մաբնակ են ու դաւանակից իրեն, հակա- որ անոնց ալ հաղորդէ իր վճիռը։ Չա- վազանց խօսուն են ասոնք Կիւրեղի, ժա- մանակակից եպիսկոպոսութեան և հետե- ւորաբար Ընդհանուր Արեւելեան Եկեղեցւոյ համոզումը շօշափելու համար Հոռոմայ Ա- թորին դերին նկատմամբ։ Կեղեստինոս 11 Օգոստոս 430ին Հոռոմ

ժողով մը գումարեց, քննեց հարցը իր ամբողջութեամբ, և Նեստորի վարդապե- տութիւնը դատապարտուեցաւ։ «...Գիտ- նայ Նեստոր, կը գրէ Պապը առ Կիւրեղ, թէ այլեւս չի կրնար մեզի հետ հաղոր-

դութիւն ունենալ եթէ ընդդիմանալով ա- ռաքելական վարդապետութեան՝ յամառի իր մոլար շաւղին մէջ։ Ուստի Մեր արու- յիւն իշխանութեամբ և իրր Մեր փոխա- նորդը ու Մեր տեղ Մեր իշխանութեամբ ձոխացած՝ դու հետեւալ վճիռը գործադրէ. եթէ 10 օրուան ընթացքին, սկսեալ այս ազդի օրէն, իր ամբարիշտ վարդապետու- թիւնը յայտնապէս չնզովէ, և չերդնու խոստովանիլ այնուհետեւ Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի ծննդեան մասին այն հաւատքը զոր Հոռոմեական և Քու Սրբա- րիւնդ և համաշխարհական Եկեղեցին կը քարոզէ... »²։ Պատասխան մ'ալ Նեստորին ուղղեց, ուր հայրաբար կ'ազդարարէ ու իշխանաբար կը սաստէ. մեծ է խտիրը Կեղեստինոսի Նեստորի դէմ բանեցուցած հեղինակութեան Կիւրեղի եղբայրական ազ-

1. Mansi, IV, 1011-1015. - 2. Ա.Նդ. 1017-1021.

դէն ու սաստէն : Ահա անոր սուղ պա-
րունակութիւնը . — Կը յիշատակէ Պեղա-
գեաններուն դէմ իր հանած դատապար-
տութեան մէջ համաձայնութիւնը Նեստորի
աթոռին երջանկայիշատակ նախորդնե-
րուն . ուրախակցութիւնը՝ իւր ընտրու-
թեան առթիւ ընդունած գովեստներուն,
ապա խոր վիշտը անոր հայհոյալից թուղ-
թերն ընդունելուն . « Կը կարգանք նա-
մակներուն պարունակութիւնը, և այն
զրքերուն զորս մեր ծանօթ որդւոյն Ան-
տիոքոսի ձեռքով ստացանք, յորս... շատ-
խօսութեան բռնուած կը թուիս մինչ ճըշ-
մարտութիւնները մթութիւններու կը խառ-
նես, նմանապէս երկու բան շփոթելով,
կամ մերժածներդ վերստին կը խոստո-
վանիս, կամ ալ կը ճգնիս խոստովանա-
ներդ մերժել : Բայց այդ թուղթերուդ մէջ
ոչ թէ մեր այլ քու հաւատքիդ մասին
բացերես վճիռդ կու տաս, մինչ կը կա-
մենաս Բանին Աստուծոյ մասին ամենուն
դաւանածին դէմ հակաճառել : Ահա թէ
քու մասին ինչ վճիռ տալու հարկադրուած
ենք . ահա նորակրօնութեանդ բարիքները .
զանխուր ընտրուեցար, և յայտնապէս ինք-
զինքդ կ'ամբաստանես : Թէև Մեր եղբայ-
րակիցը Կիւրեղ կրկին նամակով քեզ ազ-
դարարած է, կ'ուզեմ գիտնաս որ իր
առաջին ու երկրորդ և մեր այս ազգէն յե-
տոյ, որ երրորդը կ'ըլլայ, եթէ իսկոյն
չուզդես սխալներդ ու չգառնաս այն շաւ-
ղին որ ինքն Քրիստոս է, քրիստոնէական
համաշխարհական Եկեղեցիէն անջատուած
ես : Ոչ միայն պատեհ ժամանակին չես
սնուցաներ (հօտը), այլ թոյնով ալ կը
մահացնես զորս (Քրիստոս) իր արեամբ
և իր մահով գնեց : Թոյնը քու շրթանցդ
ներքեն է, զոր անէծքով և դառնու-
թեամբ լի կը տեսնենք, մինչ կը ճգնիս
մարտնչիլ անոր դէմ որ բազրէ է : ...
Ուրախ ենք այնու որ (կղերն ու ժողո-
վուրդը) խոստովանողի մրցանակը ժա-
ռանգած են, սակայն կը ցաւինք որ հովուին
հալածանքով է : ... Աղքատներու Եկեղե-
ցոյ քահանային հաւատքը հաստատելիք ու
կը հաստատենք : Հուսկ կը հրամայէ դա-

ւանիլ և ընդունիլ Կիւրեղի հաւատքը, ապա
թէ ոչ « Գիտցիր Մեր վճիռը . Եթէ Քրիս-
տոսի Աստուծոյ մասին չդաւանիս ինչ որ
Հռոմեական, Աղքատներու, և հոմաշ-
խարհական Կար . Եկեղեցիին կը դաւանի,
ինչպէս նաեւ ցըեզ դաւանեցաւ Կ. Պոլսոյ
Եկեղեցին, և այդ չար ազանդը որ կը
ձգտի բաժնել ինչ որ Ս. Գիրքը կը զուգէ,
այս թուղթիս քեզ ժամանած օրէն սկսեալ
10 օրուան շրջանին յայտնի ու գրաւոր
խոստովանութեամբ չդատապարտես, Տիե-
զերական Եկեղեցւոյ հաղորդութենէն վը-
տարուած ես » : Հոմայ Եկեղեցւոյն գեր-
իշխանութեան աւանդութեան հսկայ յուշ-
արձանն է այս : Կիւրեղ՝ նախ ճակատեցաւ
Նեստորի . ոչ նուազ հաւատացող ուղղա-
փառ բանաձեւին քան զԵկեղեցւորնոս, և
անտարակոյս քան զանի աւելի խորամուխ
խորհուրդի ալքերուն, չի յանդգնիր խզել
Եկեղեցական հաղորդակցութիւնը Նես-
տորէն, այլ միայն կ'աստուածաբանէ :
Հոմա՝ չ'աստուածաբաներ, այլ կը հրա-
մայէ ընդունիլ Եկեղեցւոյ դաւանութիւնը :
Չի վարդապետեր, բայց կը վաւերացնէ
Կիւրեղի վարդապետութիւնը, կը մերժէ
Նեստորինը . հեղինակութեամբ կ'ընտրէ
ցորենը յարդէն :

Այս վճիռն գործադիր իշխան զԿիւրեղ
կարգելուն միակ շարժառիթը տեղւոյն
հեռաւորութիւնն էր, և ոչ թէ զՆեստոր
խոնարհեցնել : Կը գրէ Եկեղեցւորնոս . « Նման
գործ մը մեր ներկայութիւնը կը պահան-
ջէր, բայց ծովու և ցամաքի հեռաւորու-
թեան համար Կիւրեղ Մեզ փոխանորդ կար-
գեցինք, որպէս զի աղէտը ծաւալելու ժա-
մանակ չունենայ » :

Ս. Կեղեցւորնոս յետ կտրելու դատը՝ նա-
մակ մ'ալ Պոլսոյ այլի Եկեղեցւոյն ուղղեց,
ուր հայրագործով սիրտ մ'է որ կը պարզէ
անոնց, կը խրախուսէ, կը ջատագովէ ա-
նոնց արիւթիւնը, կը զգուշացնէ իրենց
Հայրապետին նորութիւններէն . անգոր
հռչակէ անոր բանադրանքները, կը զե-
կուցանէ Կիւրեղին յանձնուած տեղապա-

1. Mansi, IV, 1026-1035. - 2. Տես անդ՝

հոթիւնը, և հուսկ կը կցէ Նեստորի դա-
տապարտութեան բանաձեւը : — Ապա
Կիւրեղի թելադրութեան համեմատ Անտիո-
քի Յովհաննէս Հայրապետին ալ թուղթով
մը կը հաղորդէ Նեստորի մասին սահ-
մանուած կարգադրութիւնները . թէ մոլո-
րութիւնը վէճ չի տանիր, Նեստորին իսկ
ստորագրութեամբ կնքուած է . յապաղում
չի կրեր, թշնամին աւելի երկիւղալի է
պարիսպներուն մէջ . հուսկ կը կցէ հա-
ւատոյ դաւանութեան պայմանագիրը : Այս
նամակին պատճէնը զրկուեցաւ նաեւ Ե-
րուսաղէմի Յորնաղին, Թեոփիլակիէի Հու-
փոսին, Փիլիպպեցւոյ Փլաբիանոս եպիս-
կոպոսներուն : Ահա Կեղեցւորնոսի առաքե-
լական սքանչելի փոյլը, իմաստութիւնն
և կորովը :

Ուշագրաւ կէտ մ'է որ բովանդակ այս
թղթակցութիւններու ընթացքին ոչ մէկ
ակնարկ կայ Տիեզերական ժողովի, ոչ
Կեղեցւորնոսի կողմէ որ արդէն դատը բե-
կած էր . և ոչ ալ Կիւրեղի՝ որ վճռաբեկ իշ-
խանութեան կը հաւատար, ոչ ալ նամակ
մը Կայսեր, մինչ զահընկէցութեան ըս-
պառնալիքը կապուած էր Կայսեր բազ-
մեցուցած պատրիարքին յամառելուն :

Ս. Կիւրեղ հազիւ ընդունած իր Պոսի-
դոնիտ սարկաւագէն Հոմի հրահանգները՝
գործի լծուեցաւ : Իսկոյն թուղթ մը փու-
թացուց Յովհաննէս Անտիոքացիին, արդա-
րացնելով ինքզինքը՝ թէ նախանձի համար
չէր որ Հոմ դիմած էր, ինչպէս կը կար-
ծուէր, այլ կանխաւ արդէն հոն փոթորիկը
փրթած էր Նեստորի գրութիւններէն . և
թէ խիստ էին պապական կարգադրու-
թիւնները և ստիպողական³ . նոյնպէս ու-
րիշ նամակներ Ակակիոսին ու Յորնաղին⁴ :
Յովհաննէս իւր բարեկամ Նեստորը ջա-
նաց յորդորել Կիւրեղէն հասնելից հոռ-
մէական կարգադրութիւնները անդորրու-
թեամբ ընդգրկելու . — Ինչ աւելի հեշտին,
կը գրէ, քան այնքան Ս. Հայրերու կիր-
արկած վայելուչ բան ընդունիլ . (ակն-
արկելով Աստուածածին տիտղոսին) « քանի
որ անվտանգ բան մ'է, արդար չէ որ
քու Սրբութիւնդ մերժէ զայդ : ... Ո՞վ է

որ չգովէ զՔեզ երբ այդ անունը՝ որուն
իմաստը կը դաւանի Ձեր բարեպաշտու-
թիւնը, ինչպէս իմացանք, հասարակաց
խաղաղութեան համար ընդունի » : Ան-
տիոքի հայրապետը կը դաւանէր Աստուա-
ծամայրոքիւնը, և այն համոզումն ունէր
որ Նեստոր ալ դաւանակից է, ու միայն
Աստուածածին տիտղոսէն կը խորշի, ուստի
հեշտին միջոց կը համարէր Արեւմուտքի,
Եզրիպտոսի ու Մակեդոնիոյ յուզումները
անդորրացնելու՝ ընդունիլ այդ անունը :

Կիւրեղ հեռու էր սակայն այսքան մեղմ
խորհելէ Նեստորի մասին, իր արդար նա-
խանձն ու ճիգերը ծայրայեղ նախանձա-
րեկութիւն մը չէին, ինչպէս Յովհաննէս
միտեցաւ կարծել⁵ : Կիւրեղ յանձին Նես-
տորի աղանդաւոր մը կը տեսնէր որ Ե-
կեղեցւոյ իսկ ծոցին մէջ համաճարակ կը
ծաւալէր . « զի համօրէն Եկեղեցւոյն փա-
սեցիր, կը գրէ, ոչ միայն անոնց որ ի
Կ. Պոլիս են, այլ ամենուն և ամենուրեք
նոր ու անօրինակ մոլորութեանդ շառա-
ւիղը սփռեցիր » : Ուստի յանուն իր և իր
Սիւնհոդոսին՝ նամակով մը պարտադրեց
Հոմի հրահանգները՝, կցելով նաեւ ա-
նոնց իր երկոտասան նզովքները, հետե-
ւելով Պապին հրամանին որ կը հրամայէր
դաւանագիր մ'ալ ներկայացնել Նեստո-
րի ստորագրութեան : Այս էր իրերու
կացութիւնը երբ խորամանկ Աղանդա-
պետը նոր ուղղամաճկատ մը բացաւ,
վրիպեցնելու համար Հոմայ վճիռը և
Կիւրեղի յաջողութիւնները :

Նեստոր Յովհան-
նէս Անտիոքացիին
ուղղած վերջին
նամակին մէջ կը
խաղաղեցնէ արդէն զանի փութով գու-
մարուելիք ժողովի մը աւետիսով⁶ :

1. Mansi, IV, 1037-1047. - 2. Անդ, 1047. - 3.
Անդ, 1045-1052. - 4. Անդ, 1053. - 5. Անդ, 1065.
- 6. Անդ, 1061-1068. - 7. Անդ, 1068-1084. - 8.
Ժողովի առաջին ժայնը կը լսուի Նեստորի առ Պա-
պ Պ. Թուղթին մէջ (Mansi, 754). և Ս. Կեղե-
սինոսի 15 Մարտ 432ին Պոլսոյ Կղերն ուղղած նա-
մակին մէջ նոյնը կը հաստատուի, ինչպէս նաեւ Հերակ-
լիտոսի Գրքին մէջ հաստատուած կ'ապացուցանէ թէ Նես-
տոր եղած է ժողովի զխաւոր պահանջողներէն մին :

Բարսեղ սարկաւագին առ Կայսր ուղղած աղերսագրին մէջ ալ իբրեւ դարման տիրապետող չարեաց՝ Տիեզերական ժողովի մը գումարումը կ'առաջարկուէր¹։

19 Նոյ. 430 թուակիր հրովարտակ մը², Թէոդոս Բի ու Վաղենտինոս Գի անունով հրատարակուած, կը սահմանէ Եփեսոս քաղաքը իբրեւ ժողովատեղի նոյն տարւոյն Պենտեկոստէին գումարուելիք ժողովին, որուն մինչեւ բացումը ամէն հարցի լուծումը առկախ թողուլ կը պատուիրէ. — որպէս զի, կ'ըսէ, ծագած վէճերը քննուին, ու «այն բաները որ ոչ այնքան պատշաճօրէն գործուեցան ցարդ, սրբագրուին»։ Այն «ոչ այնքան պատշաճ բաները» Հռոմէական կարգադրութիւններուն կ'ակնարկէ։ Այս հրովարտակը ամենուրեք սփռուեցաւ իսկ Կիւրեղին՝ առանձին թուղթ մ'ալ Թէոդոսէն, ուր նա կը սաստէ Հայրապետին ու կը դարձնէ յետին մտքեր ենթադրելով իշխանութիւններուն ու դժխտներուն զատ զատ նամակներ ուղղելուն մէջ։

Կիւրեղ՝ քիչ վատահ Կայսեր, զոր Նեստորէն խաբուած գիտէր, Կեղեստինոսի դիմեց՝ հարցնելով անոր կարծիքը թէ՛ կանխաւ իր տուած վճռին ազդեցութեան և թէ՛ արդէն դատապարտուած Նեստորի՝ գումարուելիք ժողովի մէջ բռնելիք դիրքին նկատմամբ։ Պապը 9 Մայիս 431ին զբութեամբ կը միտի իր վճռին յապաղման կողմը, յուսալով մոլորած հովուին ուղղութիւնը³, և ուրիշ կասկածելի անձներու ժողովի մասնակցութեան մասին՝ իրեն կը վերապահէ իւրաքանչիւր դիպուած իսկ առ ժողովն ուղղուած թուղթին մէջ կը պատուիրէ որ «գործադրել պիտի տան, (Արևիկայի, Պրոյեկտոս և Փիլիպպոս իւր նուիրակները) ինչ որ միակգամ վճռեցիր»⁴։ Նուիրակներուն ալ կը պատուիրէ Կիւրեղի կողքէն անբաժան մնալ, Առաքելական Արտիքի ղեկավարութիւնը պաշտպանելու, և չմասնակցիլ երբեք վիճաբանութիւններու, այլ միայն դատաւորի դերը կատարել։ Կեղեստինոս իբրեւ հաւատքի պահպան թիկունք կը հանդիսանայ Կիւրեղի հաւատ-

քին. վատահ անոր բարձր ձիրքերուն՝ կը յանձնէ ժողովի գործերը, սակայն չի լիազօրեւր զանի՝ բայց եթէ որոշ հրահանգի մը գործադրութեան համար։ Ուստի Կիւրեղ թէեւ Նախագահ Եփեսոսի, այլ ոչ Կեղեստինոս չի կարգուիր։

Ժողովը պէտք էր բացուիլ 7 Յունիսին. բայց Արեւելեան եպիսկոպոսները Յովհաննէս Անտիօքացիի գլխաւորութեամբ՝ կը բացակայէին, պապական նշանակներն ալ չէին ժամանած. անօգուտ եղաւ սպասումը. ուստի Կիւրեղ 22 Յունիսին ողջունեց Ա. Նիստը, իբրեւ տեղապահ Պապին, 159 եպիսկոպոսներով՝ Գննութեան ենթարկուեցան Կիւրեղի, Նեստորի գրուածքները ու վերջինս դատապարտուեցաւ. ապա կարգացուեցան Հռոմայ Եկեղեցւոյն և Կեղեստինոսի Աղեքսանդրիոյ Եկեղեցւոյն և Կիւրեղի առ Նեստոր ուղղած թուղթերը. հուսկ Ս. Հարց վկայութիւններով վաւերացուեցաւ ուղղափառ հաւատքը. Նեստոր՝ իբրեւ յամառող՝ գահընկէց եղաւ⁵. ուր դատապարտութեան բանաձեւը կ'ըսէ. «Հարկադրուած ստոր կանոններէն ու մեր Ս. Հօր և պաշտօնակից Կեղեստինոսի՝ Հռոմայ եպիսկոպոսի նամակէն... այս տխուր վճռոյն կը յանգինք. Տ. Մ. Յ. Ք. զոր հայհոյեց նա, այս ամենասուրբ Սիւնհոգոսի ձեռքով ըզ՝ Նեստոր եպիսկոպոսական աստիճանէ զըջկըւած և համօրէն քահանայական դասէն անջատուած կը սահմանէ»⁶։

Անդին Նեստոր ու բարեկամը Յովհ. Անտիօքացի, գայթակղած 12 նգովքներու պարունակութենէն, չարածոգով գումարեցին Արեւելեան եպիսկոպոսներու հետ ունեցուցին Կիւրեղ իբրեւ Ապոլինարեան, ու Եփեսոսի Մեմնոն եպիսկոպոսին հետ գահընկէց հռչակեցին իբրեւ խռովարար, զանցառու կանոնաց, անհնազանդ Կայսեր, և հերետիկոս։

Եփեսոս այս անելին մէջ էր երբ Յու-

1. Mansi, IV, 1101-1108. - 2. ԱճԳ, 1112-1115. - 3. ԱճԳ, 1292. - 4. MPL, հտ. 50, 512 A. - 5. MPL, անդ, 503. - 6. ԱճԳ, 1213. - 7. ԱճԳ, 1212.

լիսի սկիզբը հասան Հռոմի Նուիրակները՝ Արևիկայոս, Պրոյեկտոս՝ եպիսկոպոսներ, և Փիլիպպոս՝ երէց։ Յուլիս 10ին Բնիստն սկսաւ, և իսկոյն Փիլիպպոս՝ պապական նուիրակը՝ յիշատակեց Ս. Կեղեստինոսի թուղթը առ Հայրապետն Աղեքսանդրիոյ, յորում վճռած էր ներկայ դատի մասին. և թէ ուրիշ մ'ալ նորէն ուղղած էր ժողովին, որուն առժամայն ընթերցման հրամանին կը սպասէ։ Նոյնը կրկնեցին միւս նուիրակներն ալ աւելցնելով. «Տեղեք այստեղ ինչ խնամք կը տածէ (Կեղեստինոս) համօրէն Եկեղեցիներու վրայ...»¹։ Պապին թուղթը լսուեցաւ նախ լատիններէն, ապա ըստ խնդրոյ Հարց, յունարէն։ Ս. Հայրական Հայրերը, «Պատուիրակներն առաքեցինք, կ'ըսէ, որպէս զի ժողովի մասնակցին ու կանխաւ Մեղմէ տրուած որոշումները գործադրեն։ Չենք տարակուսիր թէ Չերսերութիւնը պիտի հաւանի, երբոր ինչ որ կը գործուի տիեզերական Եկեղեցւոյ ապահովութեան համար վճռուած երեւի»։ Ընթերցման վերջաբանին՝ ժողովատեղին թնդաց համօրէն եպիսկոպոսներուն աղաղակով. «Արդար է այս դատաւարութիւնը՝ Կեղեստինոսի՝ Նոր Պողոսի, Կիւրեղի՝ Նոր Պողոսի, Կեղեստինոսի՝ հաւատքի պաշտպանի, Սիւնհոգոսի հետ համերաշխ Կեղեստինոսի համօրէն Եկեղեցիին շնորհ կը մատուցանէ. ՄԵԿ ԿԵԳԵՍՏԻՆՈՍ, ՄԵԿ ԿԻՒՐԵԳ, ՄԵԿ ՀԱՒԱՍՏ ՍԻՒՆՀՈԳՈՍԻ, ՄԵԿ ՀԱՒԱՍՏ ՀԱՄՈՐԵՆ ԱՇԽԱՐՀԻ»։ — Պրոյեկտոս իսկոյն յարեց թէ Պապը այս թղթովս վարդապետել չէր ուզել, այլ յիշեցնել միայն Հայրերուն որ իր տուած վճռները հասարակաց հաւատքի և ուղղափառ Եկեղեցւոյ միութեան կանոնին համաձայն ի գլուխ հանէին, որուն Փիլիպպոս եպիսկոպոս Կեսարիոյ կապաղովկեան յարեց. «Կեղեստինոսի սուրբ եպիսկոպոսի առաքելական սուրբ աթոռ այն թուղթերով զոր առ բարեպաշտ եպիսկոպոսները, Կիւրեղ, Յորնադ, Հռոմիոս, ինչպէս նաեւ Կ. Պոլսոյ և Անտիօքի սուրբ եպիսկոպոսներուն առաքեց, արդէն կանխաւ այս խնդրոյ շնորհ տուաւ իր վր-

ձիւր ու կանոնը, որուն մենք ալ հետեւեալով (քանի որ ոչ միայն Պապէն սահմանուած պայմանաժամը Նեստորի զղջման այլ նաեւ Կայսեր ժողովի հրամանին միջոցը անցած էր, ու Նեստոր ժողովքի չերեցաւ) ի գործ դրինք զայդ, վճռելով կանոնական և առաքելական սահմանը»²։

Ապա նուիրակներն անցան նախորդ նիստի գործերուն քննութեան։ Նախ Արևիկայոս զէսո՝ յետ շնորհակալ ըլլալու Հռոմայ եպիսկոպոսի հանգէպ ժողովականներու խանդավառ ցոյցերուն, ըսաւ. «Չ'անցիտանար Չերսերութիւնը թէ հաւատքի կամ Առաքելոց զրախը Եր. Պետրոսէ ե...», ուստի հարկ է, յարեց, որ Ա. Նիստի որոշումներուն տեղեկանանք «որպէս զի մենք ալ հաստատենք *ὅσα βεβαίως αὐτὸν*»³։ Թէոդոս՝ եպիսկոպոս Անկիւրիոյ բանաւոր տեսաւ պահանջը. — Յետ քննութեան Փիլիպպոս յայտարարեց. «Նեստորի մասին եղած որոշումներէն տեսանք թէ ամեն ինչ ըստ կանոնի և Եկեղեցական կարգապահութեամբ վճռուած է» ու խնդրեց նախորդ նիստին մէջ կարգացուածներուն վերստին ընթերցումը, որոնց աւարտելուն՝ յարեց. «Ոչ որ կ'երկրայի, և ամեն ատեն յայտնի եղած է, թէ Եր. Պետրոս՝ իշխան և զրախ Առաքելոց, հաւատքի սիւն և հիմն Կար. Եկեղեցւոյ, մեր Փրկչէն Յիսուսէ ընդունեցաւ արքայաշրջան փականքը, մեղքերը կապելու և արձակելու իշխանութիւնը, և թէ կ'ապրի ցարդ իր յաջորդներուն մէջ և կը դատաւարէ (judicium exercet)։ Իր յաջորդն և տեղապահը սուրբ Եր. մեր Հայրապետը, Կեղեստինոս եպիսկոպոս, զմեզ այս յաջոյցիչները. արդ Նեստոր՝ թէ մերժելով ժողովին ներկայանալ, և թէ սահմանուած պայմանաժամը լրացած՝ չուրանալով իր աղանդը, ցոյց տուաւ իր չարակամութիւնը, ուստի վաւեր է և հաստատուն համօրէն եպիսկոպոսներու վճռին համեմատ ինչ որ իր մասին սահմանուեցաւ»⁴։ Նոյնը հաս-

1. Mansi, IV, 1281. - 2. ԱճԳ, 1283-1291. - 3. ԱճԳ, 1289. - 4. ԱճԳ, 1293-6.

տատեցին միւս երկու նուիրակներն ալ՝ որոնց ստորագրութեան ներկայացուց Կիւ-
րեղ Նեստորի դատապարտութեան վճիռը :

Գ Նիստին յաջորդող տեղեկագրին մէջ՝
զոր ժողովը Կայսեր ուղղեց՝ Կիւրեղի, երեք
նուիրակներուն և գլխաւոր Հայրապետնե-
րուն ստորագրութեամբ, կը ծանուցանէ Ս-
րեւելքի համախոհութիւնը Եփեսոսի մէջ՝
Սրեւելքի Եկեղեցիներու Ա նիստի որոշ-
ման, ու կը խնդակցի: Միւս կողմէն ա-
ւարտած ըլլալով ժողովին նպատակը, սով,
հիւանդութիւն, ծերութիւն, թեմերու կա-
րէքը՝ կը ստիպէր փակուիլ, և թէ ժա-
մանակն էր Պոլսոյ աթոռին արժանաւոր
յաջորդի մը ընտրութեան գալու:

Ուրիշ տեղեկագիր մ'ալ՝ զոր ժողովը
փութացուց Կեղեցատինոսի, հաշիւ կու տայ
իրազարձութեանց, կը յիշատակէ Յովհ-
Անտիոքացիի չարամիտ բացակայութիւնը,
30 անարժան եպիսկոպոսներու հետ ընդ-
դիմութիւնը, ու չարածոյովով զԿիւրեղ
և զՄեթոն դատապարտելը, հուսկ արուած
ժողովական դատապարտութիւնը ու բա-
նադրանքը Յովհաննիսեանց գէմ, զոր վա-
ւերացնելու կը հրաւիրէ զԿեղեցատինոս:
Այս թուղթիս ստորագրեցին Յորնաղ, ե-
րեք նուիրակները և ուրիշ եպիսկոպոսներ:

Սակայն Հոռոմ չվաւերացուց միայն այս
վերջին կէտը, հակառակ իր նուիրակներուն
մասնակցութեան, որովհետեւ իր յանձնած
իշխանութենէն անդին անցած էին: Մա-
նաւանդ թէ պարտադրեց որ Եփեսական
Հարք սիրաշահէին Սրեւելեանները՝ թուղ-
թով մը: Կեղեցատինոսի այս քայլը,
Կայսրէն ալ օժանդակուած՝ Եփեսական
հայրերու մնայուն յանձնախումբի փա-
կումը յետաձգելով, առիթ եղաւ երկու
կողմերու միջեւ բանագնացութիւններու,
որոնք 433ի ուրախալի համաձայնագրի
բանաձեւին առաջնորդեցին:

Հոս կը կնքենք մեր ցուցադրութիւնը՝
Եփեսոսի Ս. Ժողովին Դաւանական հար-
ցին յարակից պատմական պարագանե-
րուն մէջ:

* * *

1. Mansi, IV, 1329-1337.

Սրեւելք՝ մտքի նրբութիւններու և հան-
ճարի խոյանքներու հոգն եղած է. Սրեւ-
մուտը՝ կազմակերպութեան, գործնական
ձեռնարկներու, կամքի տիրապետութեան
հայրենիքը՝ հոռոմէական քաղաքակրթու-
թեան զրոշմով: Քրիստոնէութիւնը աս-
տուածային կրօնը, իբրեւ գերբնական
ուժ մը որ կը վերածնի ու կ'ազնուացնէ
բնութիւնը, մեծապէս նպաստեց քաղաքա-
կրթութեան յաղթանակներուն զարգաց-
ման, և մինչ վատահացաւ Եկեղեցւոյ նաւին
զեկը Պետրոսի և իր յաջորդներուն՝ Հոռոմի
Աթոռին վրայ, անոր ինչքին փարոսը գե-
րակշիւորէն Սրեւելեան մտքով ճառագայթեց:

Սրեւմուտը՝ իր ազնուգներուն մէջ ալ
գործնական եղաւ. ապացոյց՝ Պեղագեանու-
թիւնն և Լուտերականութիւնը. փրկագոր-
ծութիւնն ու մարդն է անոնց առարկան:
Սրեւելք՝ իր մոլորութիւններուն մէջ իսկ
վերաթուիչ հայեցող մ'եղաւ Գնոստիկեա-
նութեան, Սրիոսականութեան, Նեստորա-
կանութեան եւն. առարկան Եռանձնեայ
աստուածութիւնն է ու Քրիստոս ինքը:
Նեստոր՝ մոլորեալ մ'է, բայց նրբամիտ.
Ս. Կիւրեղ՝ նրբագոյն եւս ու թափանցող.
Ս. Կեղեցատինոս՝ կը փայլի իբրեւ վաւ-
չագէտ, ողջամիտ ու կորովի կամք:

Հոռոմ՝ միշտ ձեռք կարկառեց Սրեւելեան
խոյացող մտքին թափառութիւնը կորզե-
լու վերէն՝ որքան Սրեւելքն իր աջն ամ-
փոփած չէր: Երկու աշխարհներու համե-
բաշխութիւնը հրաշակերտներ յօրինեց ծո-
ցին մէջ Եկեղեցւոյ՝ որ կը պանծայ միշտ
իր Սրեւելեան Ս. Հայրերով:

Կիւրեղի արեւը չնսեմացաւ Հոռոմի ե-
պիսկոպոսին ենթարկուելով, ոչ ալ Կե-
ղեցատինոսի հեղինակութիւնը՝ Կիւրեղի մէջ
աստուածաբանութեան արծիւը ճանշնա-
լով: Մինչ ահա բաժանումով Սրեւելեան
Եկեղեցիներու ինքնագլխութիւնը պահպա-
նել իսկ չգօրեց հինաւուրց փայլն ու փառ-
քը. և այսօր իր խորտակուած պարիսպ-
ներէն ներս է արդէն բողոքականութիւնը
իր աւերիչ հոսանքով:

Հ. ԿԱՐԱՊԵՏ ԱՄՍՏՈՒՆԻ

Տ Ա Ղ Ե Ս. Ա Ս Տ Ո Ր Ա Տ Ս Տ Ի Ն Ն

(ՏԵԱՌՆ ԿՈՄԻՏԱՍԱՅ ԵՐԶԱՆԻԿ ՔԱՀԱՆԱՅԻ)

Աստուածաճիւն կոյս, արարչին Տեօղ, արփի վերաւքարձ,
Բաւիկն մայր եղեր, քարձօղ անիճից, քարեխօս լեր միշտ: Տէր ողորմեա՛:

Գովեալդ ի կանայս, գոշիս համայն կոշից, գեղագոյն գոտար.
Դասուց երջանկաց, դռնն եղեր մոխից, դռնաւոր երանունի: Տէր ողորմեա՛:

Երկինք և երկիր, երանեմ կոշիդ, երգես հրրձռանաց:
Զօրք անւարժեակակնք, գիւտս վերառաքեմ, զաւետիս Տեօղեան: Տէր ողորմեա՛:

Ինն Աստուած անեղ, էր միշտ ի Տոց Հօր, էացաւ ի մերս:
Ընդ մոգուց և գիւնս, ընծայս մաղբանաց, ընդունել հայցեմ: Տէր ողորմեա՛:

Թագաւորք հնդկաց, քօշաօք ազնիւ, քախանձեալ անձամբ,
ժամադրեալ տեղոյն, ժամանեալ հասիւն, ժըրաջան դասուք: Տէր ողորմեա՛:

Ի Սաբայ եկեալ, ի սէր անմահին, ի սպառ ցնձացին,
Լոռաւիսյոյ սատեղը, լռանքանց շաղօք, լի սրտիւ ըղձամբ: Տէր ողորմեա՛:

Խայտաւային հովիւք, խառնեալք ընդ հրեշտակս, խոշոնեալ սրբովք:
Ծերուն Սիմեօն, ճաղկեալքն ալեօք, ճանեալ ըզգրկիչն: Տէր ողորմեա՛:

Կամաւ Սոբր Հոգոյն, կոյսն ճընակեր, կեանք ազգի մարդկան:
Համաձայն և մեք, հովիւք և հրեշտակք, հրնչեմք միշտ ըզփառս: Տէր ողորմեա՛:

Զայն Հօր ի քարձանց, ձայնեալ ամբողջոյն, ձայնիւ վրկայիք:
Դամպար լռաւիսյոյ, դեկաւար լեր ինձ, դողեղոյս քարեաց: Տէր ողորմեա՛:

Ճեմարան Բաւիկն, ձաձանց գերարփի, ձաշակ քաղցրութեան:
Մարտը աղաւնշոյդ, մարմին ըզգեցաւ, մարդացեալն Աստուած: Տէր ողորմեա՛:

Յիսուս միաճիւն, յերկնից խոնարհեալ, յարգանդի կոշիւն,
Նորագոյն քարիս, նրմանեալ ընօքեանս, նորոգ պարգեւէ: Տէր ողորմեա՛:

Շնորհօք Սոբր Հոգոյն, ընդհատուք քարեաց, շարժ գրարիս:
Ովհաննէս ազդեալ, որովայն ամբոյն, որ երկրպագեալ: Տէր ողորմեա՛:

Չէ յարուցեալ մեճ, չկայ ի Տեօղեոյ կանանց, չիք ոք քան ըզնս:
Պանծալի կոշիդ, պատուական ընծայս, պարգեւեալ մոգուցն: Տէր ողորմեա՛: